
ГЕОЕКОЛОГІЯ ТА ОХОРОНА ПРАЦІ

УДК 553: 336

А. В. Бодюк, к.е.н., с.н.с., в.о. (Київського університету управління та підприємництва)

НАДРОКОРИСТУВАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ФІСКАЛЬНИХ РЕСУРСІВ

A. V. Bodiuk (Kiev Management and Entrepreneurship)

USE SUBSOIL AS SOURCE OF FISCAL RESOURCES

Обґрунтовані правові положення щодо сутності й застосування надро-ресурсних і фіскальних понять, видів доходів держави та користувачів надр як суб'єктів господарювання від видобування, зберігання та реалізації ресурсів надр, які доцільно включити до Податкового і Бюджетного кодексів України, до проекту Кодексу України про надра.

Ключові слова: надра, корисні копалини, надрокористування, доход, геологічний продукт, фіскальний платіж.

Обоснованны правовые положения относительно сущности и применения надро-ресурсных и фискальных понятий, видов доходов государства и пользователей недр как субъектов ведения хозяйства от добычи, хранения и реализации ресурсов недр, которые целесообразно включить в Налоговый и Бюджетный кодексы Украины, к проекту Кодекса Украины о недрах.

Ключевые слова: недра, полезные ископаемые, недропользование, доход, геологический продукт, фискальный платеж.

Justification of the legal provisions regarding the nature and application of subsoil resource and fiscal terms, types of income of the state and subsoil users as business entities from the production, storage and sale of subsoil resources that are appropriate to include in the Tax and Budget Code of Ukraine, the draft Code of Ukraine on mineral resources.

Keywords: subsoil, mineral resources, subsoil users, profit, product geological, fiscal payment.

Актуальність роботи. У зв'язку з постійним зростанням потреби економіки країни у розширенні ринку мінеральної сировини та у грошових коштах для геологічного вивчення надр і видобування корисних копалин, необхідне динамічне удосконалення економічного механізму управління надрокористуванням, узагалі, господарським використанням природних ресурсів відповідно до національних інтересів, завдань сталого розвитку вітчизняного мінерально-сировинного комплексу та вимог збереження екології.

Серед важливих складових елементів цього механізму вагоме місце відводиться платежам до бюджету за використання надр для видобування корисних копалин, заохочення до більш раціональнішого надрокористування та централізації частки доходу державою на основі уособлення нею права на

відтворення природних ресурсів, що є власністю народу. Фактор власності особливо, треба підкреслити, значимий для нього, оскільки надра України, серед держав світу, найбільш багаті на різні корисні копалини, тому їх широке господарське використання є важливим джерелом фінансових ресурсів підприємств і держави, умовою створення робочих місць, забезпечення працівників заробітною платою і т.д.

За Кодексом України про надра (стаття 14), узаконені певні види надрокористування, які логічно поділити за ознакою видів діяльності суб'єктів господарювання: геологічне вивчення надр, у тому числі дослідно-промислового розробка родовищ корисних копалин загальнодержавного значення (як економічне відтворення надровартостей геологічними підприємствами); видобування корисних копалин (діяльність гірничих підприємств); будівництво та експлуатація підземних просторів і споруд, призначених не для видобування корисних копалин, а для підземного зберігання нафти, газу, харчових продуктів та інших речовин і матеріалів (діяльність переважно промислових підприємств); використання підземного середовища для захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва, скидання стічних вод (підприємствами з шкідливими виробництвами); створення наземних і підземних геологічних об'єктів та територій, що мають важливе наукове, культурне, санітарно-оздоровче значення (наукові полігони, геологічні заповідники, заказники, пам'ятки природи, лікувальні, оздоровчі заклади та ін.); виконання робіт або здійснення господарської діяльності, що передбачені угодою про розподіл продукції [4].

Як видно з даної статті, користування надрами здійснюється у широких масштабах: наукове, у господарських потребах різних галузей економіки та, мабуть, у військових, космічних. Однак слід зауважити, що на окремі види надрокористування чи до окремих користувачів надр можуть встановлюватись певні обмеження, передбачені законодавством України.

За статтею 28. «Плата за користування надрами», Кодексу України про надра, «Користування надрами є платним, крім випадків, передбачених [статтею 29](#) цього Кодексу. Плата справляється за користування надрами в межах території України, її континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони. Плата за користування надрами справляється у вигляді: 1) плати за користування надрами для видобування корисних копалин; 2) плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин» [3]. Крім того, за видобуток нафти, природного газу і газового конденсату справлялася рентна плата.

Справляння і розподіл по бюджетах цих платежів регулюється Податковим кодексом України (ПКУ) і Бюджетним кодексом України. Як показало вивчення змісту цих кодексів, в них є ряд логічних і суттєвих недоліків. Так, у ПКУ не логічними є навіть вирази: «Платники плати за користування надрами...»; «об'єктом оподаткування плати», оскільки плата не оподатковується, а розраховується за певними показниками об'єкта видобутих

корисних копалин або погашення їх запасів. У ПКУ також приводиться вираз «Порядок обчислення податкових зобов'язань з плати за користування надрами для видобування корисних копалин». Оскільки податок і плата належать до різних за змістом понять, то вираз «податкові зобов'язання з плати за користування надрами» також не логічний. Але, на наш погляд, у назвах платежів не враховані й важливі фактори, зокрема конституційна власність народу на надрові ресурси, платежі як складові державного і місцевих бюджетів та ін.

Таким чином, у ПКУ мають місце ряд неточностей, невідповідностей, ряд інших недоліків, які, на нашу думку, потрібно обґрунтувати і на законодавчому рівні відрегулювати. Оскільки необхідно підняти рівень і фіскальну значимість доходів держави від надрокористувачів та збільшити суми державних коштів на геологічне вивчення надр, вирішення інших проблем. Отже, на наш погляд, за наукову проблему слід визнати встановлення об'єктивності у визначенні сутності доходів держави від організованого нею господарського використання надр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем доходів держави, зокрема у формі ренти, присвячені праці науковців: І.Д. Андрієвського, О.Б. Боброва, О. М. Вітенка, М.Д. Красножона, Б.І. Малюка, В.В. Матюхи, В.С. Міщенко та ін. В їх наукових працях проводяться дослідження механізмів справляння рентних платежів, у рамках економічного механізму надрокористування у тій чи іншій мірі й проблем з позицій його рентного регулювання. Але питання на предмет вдосконалення правових положень, зокрема понятійного апарату, відповідно товарно-грошових відносин ними не розглядаються. Хоча, як пишуть Матюха В. В., Андрієвський І.Д. «Інтенсивне використання мінеральної сировини призводить до формування незбалансованої структури економіки, зміщеної в бік важких галузей виробництва, і до виснаження надр, яке супроводжується накопиченням негативних екологічних наслідків. Встановлено, що діюча в країні система користування надрами не відповідає сучасним вимогам переходу економіки до ринкових відносин, в економічній теорії ще не сформовані єдині вимоги і правила користування надрами та визначення платежів за користування ними (кожна країна застосовує притаманні тільки їй методи і правила користування надрами), мінерально-сировинна база України має достатній резерв розвіданих запасів з більшості видів корисних копалин, але вона знаходиться уже на етапі виснаження надр, а це вимагає реформування економічного механізму користування ними» [8]. Отже, експлуатаційне надрокористування потребує досліджень і формування нових фіскальних відносин, тобто між державою і надрокористувачами.

Метою написання статті є обґрунтування, з врахуванням особливостей видів надрокористування, правових положень щодо сутності запропонованих для застосування понять і виду доходів держави та користувачів як суб'єктів господарювання від видобування і реалізації ресурсів надр.

Матеріал і результати дослідження. За предмет дослідження доцільно прийняти фіскальне відображення господарської результативності геологічного вивчення надр, видобування корисних копалин, використання підземного середовища. Це відображення описується в наступних поняттях.

За надро-ресурсні об'єкти (НРО), як поняття геологічне і нами рекомендоване, пропонується прийняти: надра, підземне і наземне середовище; середовище, штучно створене (модельоване) в умовах наукових закладів, заводських лабораторій тощо. За ресурсні об'єкти господарського надрокористування (РОГНК) пропонується приймати НРО, засоби (технічні і не технічні) геологічного вивчення надр, видобування корисних копалин, середовище їх розміщення і вилучення (гірничий відвід, свердловина), будівлі і споруди, майнові, фінансові ресурси та ін. За надро-ресурсний продукт (НРП) як поняття господарського надрокористування пропонується прийняти вилучувані з надр об'єкти, зокрема корисні копалини, породи, воду, археологічні об'єкти. НРП, за економічною геологією, необхідно розглядати як такий, що має середовище свого розміщення (гірничий відвід, свердловина), тобто звідки видобувається.

Надро-фіскальний продукт (НФП) як поняття фіскальне (видобуті з надр об'єкти, по обсягах яких нараховується чинний фіскальний платіж (наприклад, плата за користування надрами); визначається база його нарахування тобто характеризується параметром, відносно якого за певними нормативами нараховується фіскальний платіж.

За статтею 262 розділу XI «Плата за користування надрами» чинного ПКУ, є загальнодержавний платіж і справляється у вигляді: 1) плати за користування надрами для видобування корисних копалин; 2) плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин».

Крім того, за видачу спеціальних дозволів на користування надрами справляється відповідний збір. Плата за користування надрами справляється і відповідно до Закону України "Про угоди про розподіл продукції".

За статтею 31 чинного Кодексу України про надра, «Розподіл плати за користування надрами», плата за користування надрами зараховується до державного і місцевих бюджетів згідно з регламентацією Бюджетного кодексу України. Але ж за Конституцією України, надра є власністю народу України. Цю конституційну норму необхідно розуміти, що надра в межах території України, включаючи підземний простір і корисні копалини в надрах, зокрема енергетичні та інші ресурси, відповідно до ст. 4 Кодексу України про надра є виключною власністю народу України і надаються тільки у користування. Тобто ділянки надр і права користування ними не можуть бути предметом купівлі-продажу, дарування, спадкування, вкладу, застави або відчужування в іншій формі, крім випадків, передбачених зазначеним Кодексом. Тому угоди або дії, які в прямій або прихованій формі порушують право власності народу

України на надра, не повинні виконуватися, а якщо й виконані, то мають бути визнані недійсними.

Право користування надрами похідне від права виключної власності народу України на надра, як й на інші природні ресурси. Це право на користування надрами отримують суб'єкти господарювання, згідно зі ст. 13 Кодексу України про надра, підприємства, установи, організації, громадяни України, а також іноземні юридичні особи та громадяни, які в установленому законом порядку набули право користування надрами і несуть у зв'язку з цим відповідні права і обов'язки щодо геологічного вивчення, раціонального використання надр та їх охорони. За об'єктами права користування надрами слугують конкретні, юридично виділені ділянки надр, які закріплені на праві користування за певними суб'єктами господарювання.

Отже, власність на надри народна, користуються ними суб'єкти господарювання, а кошти забирають суб'єкти господарювання і держава та використовують їх, як правило, не для народу. Так, «Недосконалість існуючої системи платежів за користування надрами в Україні призводить до негативних наслідків, а саме: гірничя рента осідає в надрокористувачів, а це, як правило, приватні підприємства (довідково: згідно за даними Держстату України, зараз число гірничодобувних підприємств з недержавною формою власності, що добувають металічні та неметалічні корисні копалини, в Україні становить приблизно 97 %. А ті, що видобувають горючі корисні копалини, – близько 75 %) і не забезпечується їх диференціація» [8, с. 59]. Хоча надприбуток, за народної власності на надра, має надходити до державної скарбниці, Крім того, зауважимо, що платіжні гроші від надрокористувачів поступають на казначейські (скарбницькі) рахунки, зараховуються до державного або місцевих бюджетів, тому складають доходи цих бюджетів. В то й же час, ці гроші для надрокористувача є витратами і включаються в розрахунок податку на прибуток підприємств.

Отже, на наш погляд, вираз «плата за користування надрами» не логічний, оскільки не співзвучний з доходами держави і народу. За ознак суті та призначення цей платіж нами пропонується іменувати як «Надро-фіскальний дохід народу». Дана назва враховує, що слово «фіскальний» походить від слова «фіск», що за словниковим визначенням, означає «державна скарбниця» [6]. Тому паралельно можна застосовувати вираз «народна скарбниця». А кошти йменувати як надроскарбницькі. Їх лише частину можна направляти на потреби державних і місцевих бюджетів.

Далі, ПКУ не передбачено, що за видобуток нафти, природного газу і газового конденсату справляється рентна плата (рентна плата за нафту, природний газ і нафтовий конденсат, що видобуваються в Україні, який справлявся до прийняття Закону України від 24.05.2012 р. № 4834-VI). Зауважимо, що з метою скорочення числа податків ліквідувати даний платіж не логічно, оскільки він об'єктивний, дохідний для надрокористувача і держави.

Отже, ми вважаємо, що даний платіж «рентна плата» необхідний, але за своєю суттю не правильно названий. За словниковим визначенням, рента являє собою дохід «... із капіталу, землі або майна, що його власники регулярно одержують, не займаючись підприємницькою діяльністю; дохід у формі процента, одержаного власниками грошового капіталу, держателями цінних паперів з твердим курсом або держателями облигацій рентних позик» [6, с. 621]. Виходячи з таких тлумачень, для порівняння відмітимо, що податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість також треба було б називати рентою, оскільки держава їх отримує (мобілізує), не займаючись підприємницькою діяльністю. Видобування газу, нафти і конденсату слід розглядати як перспективну господарську діяльність по вилученню з надр особливого майна з метою задоволення певних потреб його споживачів та отримання прибутку, у тому числі держави у формі згаданої ренти.

Пунктами 6 та 7 Положення про порядок обчислення і сплати до Державного бюджету України рентної плати за нафту і природний газ, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 20.02.98 за № 39, який зареєстровано у Міністерстві юстиції України 11.03.98 за № 160/2600, передбачено, що сума рентної плати за нафту й природний газ визначається нафтогазовидобувними підприємствами, виходячи з фактично оплачених споживачами обсягів нафти й газу та ставок рентної плати у національній валюті України за офіційним валютним курсом долара США на дату зарахування коштів на рахунок нафтогазовидобувних підприємств (крім підприємств, що здійснюють видобуток на родовищах з важко видобувними та виснаженими запасами). Тому, цей платіж пропонується називати воднево-фіскальний дохід, тобто дохід лише держави. Внесення такого платежу на користь держави, на наш погляд, оправдано, оскільки аналізовані водневі ресурси вигідні для надрокористувача, тому частину доходів можна віддати і державі для виконання нею конституційних функцій.

До фіскальних належать і платежі, що вносяться до бюджету, за статтею 16. «Спеціальні дозволи на користування надрами» Кодексу України про надра. Такі дозволи надаються переможцям аукціонів центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр (тепер Держгеонадр), відповідно до Порядку проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами та порядку їх надання, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Платежі за користування надрами на умовах угод про розподіл продукції, що укладаються відповідно до Закону України "Про угоди про розподіл продукції", також треба відносити до фіскальних. До НФД належать й інші платежі, що вносять до бюджету користувачі надр, за результатами господарської діяльності, у тому числі податок на прибуток підприємств, плата за спеціальне використання води.

Висновок

Таким чином, встановлено, що види надрокористування не об'єктивно охоплені сучасною системою платежів за користування надрами для видобування корисних копалин. Ця система є недосконалою, як і у минулому, до прийняття ПКУ, носить суто фіскальний характер, і як елемент економічного механізму не забезпечує коштами для перспективного використання фонду надр. Система платежів не враховує конституційну норму, що надра є власністю народу. Тому вона потребує докорінного реформування з врахуванням фактора права власності народу на надра.

Обґрунтовані поняття НФДН, НФП, РОГНК, РОГНК, доцільно включити до ПКУ. Механізм нарахування платежів має забезпечувати їх диференціацію, вирівнювання рівнів рентабельності гірничодобувних підприємств, які здійснюють видобування корисних копалин однакового виду та якості за різних геологічних умов їх залягання та технологічних умов вилучення.

За існуючої системи фіскальних платежів надприбуток залишається в надрокористувачів, тому його необхідно перерозподіляти для збільшення надходжень до місцевих бюджетів. Розподіл грошових надходжень від надрокористувачів має забезпечувати достатнє фінансування в першу чергу геологічного вивчення надр з тим, щоб досягався баланс між обсягами видобування і споживання корисних копалин, а також і випереджаючого на перспективу економічного відтворення їх родовищ, щоб задовольнялися потреби економіки держави на відтворення мінерально-сировинної бази і відповідно до соціальних програм підвищення добробуту народу.

Обґрунтовані правові положення щодо сутності й застосування фіскальних понять і видів доходів держави та користувачів надр як суб'єктів господарювання від видобування, зберігання та реалізації ресурсів надр доцільно включити до Податкового і Бюджетного кодексів України і до проекту Кодексу України про надра.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. - К.: Велес, 2006. – 48 с. (із змінами).
2. Закон України “Гірничий закон України” від 6 жовтня 1999 року № 1127-XIV(зі змін. і доп.).
3. Податковий кодекс України. - К.: Юрінком Інтер, 2010. - 496 с.
4. Про надра: Кодекс України від 27 липня 1994 року № 132/94-ВР (зі змін. і доп.).
5. Малюк Б.І., Бобров О.Б., Красножон М.Д. Надрокористування у країнах Європи і Америки: Довідникове видання. – К.: Географіка, 2003. – 197 с.: іл. 90. – Бібліогр: С. 196 – 197.
6. Сучасний тлумачний словник української мови: 50000 слів/ За аг ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. – Х.: ВД «Школа», 2006. – 832 с.

7. Вітенко О., Коваленко Г. Плата за користування надрами/ Вісник податкової служби. –2012. – № 14. – С.18 – 19.

8. Матюха В.В., Андрієвський І.Д. Платежі за видобування корисних копалин в Україні: історичний і методологічний аспекти питання // II Міжнародна науково-практична конференція “Актуальні питання моніторингу і наукового супроводження надрокористування та геологічної експертизи “Геомоніторинг-2014”, 7 – 13 вересня 2014 р. – С. 55 – 62. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://geonews.com.ua/userfiles/files/matiuha_andrievsky_2014.pdf

Стаття надійшла до редакції 12.01.2015 р.

УДК 364.075.71

Т. В. Гребенюк, к. т. н., **А. В. Адаменко**, студ. (НТУУ «КПІ»)

РОЗРОБКА МЕТОДУ ОЧИЩЕННЯ ГРУНТОВИХ ВОД ВІД ЗАБРУДНЕННЯ В МІСЦЯХ НАКОПИЧЕННЯ ТВЕРДИХ ПОБУТОВИХ ВІДХОДІВ

T. V. Hrebeniuk, A. V. Adamenko (National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»)

GROUNDWATER DEPURATION IN PLACES OF SOLID DOMESTIC WASTE ACCUMULATION METHOD DEVELOPMENT

Розглянуто методи та засоби по очищенню ґрунтових вод в районі несанкціонованих звалищ. Досліджено ряд інженерних рішень по зниженню рівня їх забруднення. Запропоновані заходи, що дозволяють знизити рівень забруднення ґрунтових і поверхневих вод в місцях накопичення твердих побутових відходів.

Ключові слова: *поверхневі води; ґрунтові води; відходи; очищення.*

Рассмотрены методы и способы по очистке грунтовых вод в районе несанкционированных свалок. Исследован ряд инженерных решений по снижению уровня их загрязнения. Предложены мероприятия, которые позволят снизить уровень загрязнения грунтовых и поверхностных вод в местах накопления твердых бытовых отходов.

Ключевые слова: *поверхностные воды; грунтовые воды; отходы; очищение.*

The methods and means of groundwater depuration in places of unauthorized dumps are dwelled on. Numerous engineering decisions on decreasing of its contamination level are studied. Certain means aimed at considerable decreasing of contamination level of surface and groundwater in places of solid domestic waste accumulation are proposed.

Keywords: *surface water; groundwater; waste materials; depuration.*